

УДК 023.4

Володимир Осаула,

бібліотекар 1-ї категорії відділу наукового опрацювання документів та організації каталогів науково-технічної бібліотеки Харківського національного економічного університету

Образ бібліотечно-інформаційної професії в умовах інформатизації суспільства

Розглянуто проблему образу бібліотечно-інформаційної професії в сучасному суспільстві крізь призму її змісту. На основі теоретичного підходу запропоновано структуру для конструювання цього образу.

Ключові слова: образ бібліотечно-інформаційної професії, престиж бібліотечно-інформаційної професії, імідж бібліотечно-інформаційної професії.

Вступ. Загальна суспільна думка про зміст бібліотечно-інформаційної професії (а в окремих випадках професією її не вважають) зводиться переважно до такого процесу, як видача книг. З широкомасштабним впровадженням інформаційних технологій та поширенням доступу до мережі Інтернет фах бібліотекаря взагалі уявляється професією минулої епохи. Чому, власне, виникають подібні думки та висновки на адресу такої (без будь-якого пафосу) багатогранної професії та фундаментальної сфери діяльності, як бібліотечно-інформаційна? Скоріше за все, чинників кілька й діють вони комплексно. Серед них можна виділити такі: соціально-економічний стан суб'єктів професії, їх престиж, імідж. Бібліотечно-інформаційна професія є досить закритою для сторонніх очей в аспекті змісту процесів діяльності. Відсутність цілісного й адекватного образу професії робить її загадковою та незрозумілою для суспільства. Тому часто доводиться докладати багато зусиль і часу для доведення значимості професії, пояснення необхідності тих чи інших процесів, умов. У пропонованій публікації хочемо торкнутись проблеми значення образу професії в суспільстві, який би адекватно розкривав її суть і зміст.

Постановка проблеми. За останні два десятиріччя під впливом політичних, економічних, соціокультурних перетворень з'явилась низка нових та трансформованих професій. Відповідно, були створені нові та модернізовані існуючі навчальні заклади, факультети тощо, тобто створено нову освітню індустрію, а в ній — нові професії, що активно та яскраво популяризуються, апелюючи до затребуваності суспільства нової формації. Але при цьому нові професії часто загортають в яскраву обгортку надмірної важливості, маркуючи ярликом модності. Проте це не завжди виправдано. Та не зупиняючись на чинниках, обставинах і ситуаціях, що в подібній площині існують, підходимо до проблемної тези: бібліотечно-інформаційна професія на такому тлі виглядає дещо непривабливою, особливо для молодого покоління.

Мета публікації — проаналізувати проблему, пов'язану з престижем та образом бібліотечно-інформаційної професії в сучасному суспільстві, розробити теоретичний підхід до структури та функціональності цього образу.

Взагалі будь-що має свій образ або, принаймні, елементи, що його створюють. Інша справа, що образ може бути невиразним, однобічним, неструктурованим. Скоріше за все, ці проблеми стосуються й образу бібліотечно-інформаційної професії. Образ — це відправна точка, на яку можна спрямувати світло позитиву чи відчайдушно залити негативізм. Для позитивності різних аспектів більшості існуючих образів у сучасних умовах часто використовують такі тех-

© Осаула В., 2011

нології, як PR або теорія і практика іміджелогії. Не виняток і образ бібліотечно-інформаційної професії та інші її складові в різних аспектах.

Образ професії будемо розуміти як сукупність складових, що в комплексі різними способами та засобами створюють цілісну інформаційну картину, яка дає повне уявлення про професію, а саме: зміст діяльності та характер праці, виробничі, технологічні процеси, предмети, знаряддя, обладнання, середовище, умови, суб'єктів професії, а також функцію, результати та значення професії. Образ професії можна структурувати за трьома елементами: *формально-візуальним, змістовно-функціональним та дискурсивним*.

Формально-візуальний — як правило, відображає видимі, зовнішні, формальні складові, що, власне, робить професію впізнаваною та відрізняє її від інших. Це, зазвичай, ідентифікуючі її атрибути, символи. Часто на основі цих ідентифікацій створюють логотипи професій.

Змістовно-функціональний — відтворює професію в певних діях характерних процесів з відповідними знаряддями та предметами. Наприклад, це такі форми та жанри, як гра, пантоміма, пародія, карикатура на професію чи рід заняття.

Дискурсивний — це складний комплексно-комунікативний елемент [1, с. 22, 23], який містить тексти, висловлювання, міркування, судження стосовно чогось, в аналізованому випадку — професії. Дискурси відображають реальні практики, факти, події. Дискурсивний елемент — зміст формально-візуального та змістовно-функціонального елементів. Таким чином, дискурсивний елемент образу професії констатує її дійсність у відповідних інформаційних продуктах, таких, як повідомлення у ЗМІ, твори художньої, публіцистичної літератури, гумористичні та сатиричні жанри.

Чітко структурований, адекватний образ професії реалізується в таких функціях, як *ідентифікуюча, презентативна, профорієнтаційна, пізнавальна*.

Ідентифікуюча — дає можливість професії бути впізнаваною у суспільстві, відрізняючи її від інших за допомогою притаманних лише їй атрибутів, предметів, символів.

Презентативна — представляє суспільству певну діяльність саме як професію, з усіма тими умовами та складовими, що дають підстави вважати її саме такою.

Профорієнтаційна — спрямована на інформування тієї категорії осіб, які стоять перед вибором майбутньої професії або перекваліфікації відповідно до своїх психофізичних особливостей.

Пізнавальна — дає певну довідкову інформацію про зміст, характер праці, функції та значення професії.

Зміст елементів структури образу бібліотечно-інформаційної професії. *Формально-візуальний елемент.* Професії мають широко розповсюджені в суспільстві певні атрибути, символіку, що її ідентифікують і роблять впізнаваною. Як правило, це уніформа, знаряддя праці, об'єкти діяльності — усе те, що є певною візитівкою професії, що дає можливість легко відрізнити її серед інших. Формально-візуальний елемент та його складові дають уявлення про середовище, умови, атмосферу професії.

Бібліотечно-інформаційний фах також має свої формальні атрибути, що впадають в поле зору: будівлі, приміщення, атмосфера середовища, обладнання, спеціалізовані меблі (шафи-вітрини, каталожні шафи, стелажі, кафедри видачі), комп'ютерна техніка, суб'єкти професії, їхні особливі зовнішні риси та соціально-економічне становище. Також до цього ряду варто зарахувати освітню систему та наукову складову фаху; наявність об'єднань професійної спільноти — за рівнем та напрямками. Як відомо, у бібліотечно-інформаційній професії вони існують як на світовому та державних рівнях, так і за специфічними напрямками.

Розглядаючи формально-візуальний елемент, доцільно звернути увагу на такий зовнішній атрибут образу, як уніформа суб'єктів професії. Розробляючи будь-яку уніформу, в неї закладають функціональність у відповідності до певних дій чи процесів в окремих умовах: захист від фізичних факторів, помітність, презентативність тощо. У бібліотечній практиці найвідоміша — у співробітників книгосховищ — це синій халат.

Багатогранність процесів бібліотечно-інформаційної діяльності не дає змоги розробити конкретний, чітко визначений стиль уніформи. Причина полягає, швидше за все, у функціональності спецодягу. У співробітника, функціональні обов'язки якого безпосередньо пов'язані з обслуговуванням користувачів (реєстрація, консультування, видача та прийом документів), уніформа повинна мати презентативні особливості, які, скажімо, для співробітника книгосховища або внутрішнього відділу не обов'язкові. Окремі бібліотеки можуть розробляти уніформу на певну категорію співробітників як компонент свого іміджу, стилю, так звану власну "фішку". Отже, спецодяг, або уніформа представників бібліотечно-інформаційної професії не є ідентифікуючим елементом *логотипності* професії.

Як можна візуально зобразити бібліотечно-інформаційну професію, щоб це було щось подібне на професію в картинках або її логотип? До того ж, просто, змістовно, зрозуміло та однозначно. Наприклад, зобразити особу (жіночої статі) серед стелажів з книгами на полицях, збоку поставити каталожні шафи, додати комп'ютер, розкладені на столі або в спеціальній теці диски. Але це буде подібним і на книжковий магазин, і на робочий кабінет науковця чи громадського діяча. Отже, одразу можна закинути неоднозначність такої картини для презентації бібліотечно-інформаційної професії.

Головними проблемами формально-візуального елементу бібліотечно-інформаційної професії варто визначити такі: непрезентабельні, застарілі, частково або повністю дисфункційні складові матеріально-технічних баз багатьох бібліотек, гендерна однорідність (жіноча) представників професії, небачення суспільством оригінальності в об'єктах діяльності професії.

Змістовно-функціональний елемент. У суспільстві досить поширена думка: ті, хто працює в бібліотеках або хоче в них працювати, — не уявляють свого життя без книг та читання. Любов до читання та шанобливе ставлення до книг потрібно виховувати у кожного представника цивілізованого суспільства незалежно від професії та захоплень. Інтерес до змісту процесів діяльності професій реалізується у дитинстві через іграшки та ігри. Діти дошкільного та молодшого шкільного віку, як правило, грають в рольові рухливі ігри й часто реалізують у відтворенні дій, процесів професії

(лікаря, продавця, артиста, водія тощо). Відповідно, існують іграшки, що є атрибутами професії. У цьому зв'язку доречним буде питання про іграшки та ігри, що презентують бібліотечно-інформаційну професію. Арсенал таких іграшок та ігор відсутній, за винятком видань для дітей та книжков-іграшок. Хоча для сучасних дітей (добре це чи погано) все більше улюбленою і головною іграшкою стає комп'ютер, який дає змогу грати в безліч ігор.

Досить складно коротко й змістовно викласти суть бібліотечно-інформаційної професії. Адже вона різнопланова та багатоаспектна, але ці властивості для широкого загалу малопомітні та маловідомі, тому й побутують у суспільстві стереотипи про те, що бібліотечна професія обмежується видачею книг. Це той випадок, коли видима лише верхівка айсберга, а 90 його відсотків знаходяться під водою. Але ж зміст процесів діяльності бібліотечних установ спрямований на створення відповідних продуктів та надання послуг. Пошукові системи (каталоги), бази даних, бібліографічні покажчики, консультації — це результат праці кваліфікованих фахівців. Процеси праці в бібліотечно-інформаційній діяльності вимагають від фахівця: уважності, зосередженості, терпіння, посидючості; необхідним для багатьох процесів є багаж теоретичних знань та набутий у процесі діяльності досвід. Існує думка, що бібліотечно-інформаційна професія — одна з найспокійніших. Але ця думка, принаймні, неоднозначна, а в окремих випадках просто хибна.

Цікавою для багатьох є відповідь на запитання: *в чому ж задоволення від бібліотечно-інформаційної діяльності?* Так би мовити, від чого виникає викид ендорфінів — гормонів щастя, і чи можливо це в бібліотечно-інформаційній професії? Спираючись на останні широкомасштабні дослідження з питань рівня кадрових ресурсів бібліотек та привабливості професії [2, с. 8; 3, с. 115], можна зазначити, що домінуючими умовами для співробітників книгозбірень є доступ до інформації, знань та спілкування з широким колом цікавих, неординарних людей. Зберігання, надання доступу до інформації, знань для суспільства і кожного його представника; всеосяжне, глобальне усвідомлення значення цієї діяльності фахівцем — мабуть, і є тією вершиною "ендорфінізму" в професії.

В умовах інформатизації все більше професій та спеціальностей пов'язані з опрацюванням і створенням інформації. Головними знаряддями та інструментами праці при цьому, звичайно, є комп'ютер з відповідними до специфіки діяльності пакетом програмних засобів та виходом у мережу Інтернет. Процеси та умови інформатизації відіграють головну роль у сучасній бібліотечно-інформаційній діяльності. Створення та опрацювання інформаційних ресурсів за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення та їхнє розповсюдження через глобальні мережі стало звичайним явищем.

Дискурсивний елемент. Одним із найскладніших, найпоширеніших і найвпливовіших елементів є дискурсивний, який умовно можна розділити на внутрішній та зовнішній. Внутрішній будемо розуміти як практичне володіння та використання термінології бібліотечно-інформаційної сфери в процесі практичної діяльності та при створенні (конструюванні) відповідних текстів документів суб'єктами професії. Внутрішній дискурс увібрав й усі форми професійних комунікацій. Зовнішній — створюється і побутує поза професійним середовищем бібліотечно-інформаційної діяльності, але відтворює її в текстах, висловлюваннях, повідомленнях, часто не беручи до уваги спеціальної термінології або недоцільно її використовуючи. Таким чином, дискурсивний елемент являє собою окремий дискурс — бібліотечно-інформаційний.

Констатуємо той факт, що в суспільстві існує певна думка або в масовій свідомості закоренився певний стереотип про бібліотечно-інформаційну професію, бібліотеку,

бібліотекарів, можна зробити висновок, що це частка дискурсивного елементу. Суспільна думка — це узагальнююче коротке формулювання, інформація, що розповсюджується різними каналами, у тому числі й на рівні міжособистісного спілкування, відіграє значну роль у формуванні образу.

У визначенні дискурсивного елементу було зазначено, що це констатація дійсності професії у відповідних інформаційних продуктах. Дискурси створюються на основі власних спостережень чи практики взаємодії автора з середовищем професії та користування її послугами і продуктами. Адже відомо, що автору, котрий створює певний твір, де йдеться про специфічні предмети, яких він не розуміє — обов'язково потрібно проконсультуватись із фахівцями та побачити той предмет чи явище на власні очі. Проте автор має власну позицію, точку зору, мотивацію, своє бачення, обумовлене різними чинниками, зокрема, жанром і призначенням твору. На практиці це часто не так, особливо що стосується зображення та опису бібліотечно-інформаційної професії, бібліотек і тих, хто в них працює, у творах художньої літератури [4, с. 121; 5, с. 71]. Автори часто тиражують стереотипні образи-штампи, зображуючи одні й ті самі дії, середовище. Це також стосується і художніх фільмів. Утім образ професії в художніх творах — це лише частина зовнішнього дискурсу.

Важливим та динамічним каналом у формуванні образу виступають ЗМІ. Беручи до уваги сучасну структуру ЗМІ (друковані, електронні, телебачення, радіо та кількість кожного виду), можна сказати, що їх дискурси мають вагомий вплив на формування суспільної думки та створення будь-яких образів. Найпоширенішими жанрами, в яких найчастіше йдеться про бібліотечно-інформаційні установи, їх працівників та професію, є новини та розважально-гумористичні передачі. Звертає на себе увагу й той факт, що предметом анекдотів, жартів (на кшталт КВК), сатиричних, гумористичних передач є бібліотека, бібліотекарі, чим врешті-решт створюється уявлення про професію. Що стосується аналізу текстів повідомлень у структурі ЗМІ за відповідними критеріями, параметрами, градаціями, то це окремий великомасштабний напрям зовнішнього бібліотечно-інформаційного дискурс-аналізу [6, с. 95].

Бібліотека як центр генерації образу бібліотечно-інформаційної професії. На функціонування бібліотек та інформаційних установ, які забезпечуються кадрами з відповідною освітньою підготовкою, спрямовується бібліотечно-інформаційна діяльність.

Людина вперше знайомиться з дитячою, шкільною, юнацькою бібліотеками. Перший досвід взаємодії з будь-якими соціальними інституціями відіграє важливу роль у подальшому ставленні особи до них. Беручи до уваги територіально-адміністративні особливості бібліотечної системи, приходимо до висновку, що не на всій території України громадяни мають доступ до таких бібліотек, де вони можуть отримати належний рівень бібліотечно-інформаційного обслуговування. Йдеться, звичайно, про бібліотеки периферійних, невеликих населених пунктів, економічно депресивних регіонів. У бібліотеках таких населених пунктів (якщо вони там існують) матеріально-технічна база переважно застаріла, немає регулярних нових надходжень видань актуальної тематики, а найголовніше — недостатньо кадрів, тому сподіватися на відтворення позитивного образу та ставлення до бібліотечно-інформаційної професії, особливо серед молоді — марно.

Прикро вражає той факт, що на молодіжному сленгу, *бібліотека* — це місце біля школи, де зазвичай курять марихуану [7, с. 56]. Можна погодитись, що іменник "*бібліотека*" може бути сленговим, але ж не в такому принизливому значенні.

У сучасному бібліотекознавстві книгозбірня розглядається як інформаційна, когнітивна, комунікативна інституція. Відповідно до цих парадигм, завдання співробітників бібліотеки — надавати багатоаспектну інформацію, розповсюджувати нагромаджені людством знання, перетворити установу на центр спілкування й посередника в обміні досвідом. Але найголовніше, що первинність образу (будь-якої професії) твориться у процесі звичайного спостереження, користування послугами та продуктами праці фахівців. Йдеться про абсолютну природність первинного образу, який дає зрозуміти реальний стан речей, як кажуть, без прикрас.

Можна й потрібно створювати інформаційні продукти, які б адекватно розкривали зміст, значення, функціональні обов'язки представників бібліотечно-інформаційної професії, проводити змістовні екскурсії до бібліотек, розповідати про здобутки, досягнення, ділитись планами на майбутнє тощо. Але якщо у повсякденній роботі книгозбірень мають місце випадки, що ганьблять і принижують як саму установу, так і професію, то всі намагання, що були розглянуті вище, будуть марними. Отже, головне завдання бібліотечних фахівців — працювати так, щоб викликати у тих, хто стоїть перед вибором майбутнього фаху, справжню зацікавленість до бібліотечно-інформаційної професії й, можливо, зробити свідомий крок до оволодіння нею.

Висновок. Образ професії не є матеріальним об'єктом, він створюється і залежить від багатьох чинників. Реалізується в таких формах, як різного роду презентації, лекції, публікації, реальні та віртуальні екскурсії по закладах (бібліотечно-інформаційних установах), що представляють професію. Образ має властивість змінюватись під впливом глобальних тенденцій, техніко-технологічного розвитку, а також соціальних, політичних, економічних та культурних перетворень. Важливу роль відіграє й суб'єктивне сприйняття особою образу, реальних його складових, що обумовлене низкою об'єктивних та суб'єктивних чинників.

Список використаної літератури

1. *Трищук О. В.* Науково-інформаційний дискурс як соціокомунікативне явище : монографія / О. В. Трищук. — К. : НТУУ "КПІ", 2009. — 392 с.
2. *Шаліганова А. Л.* Молодий працівник наукових бібліотек України : (за матеріалами всеукр. дослідження) / А. Л. Шаліганова // Бібліотечний форум України. — 2010. — № 2. — С. 6—12.
3. *Захаренко М. П.* Привлекательность библиотечной профессии для молодежи: опыт социологического исследования / М. П. Захаренко // Библиотековедение. — 2010. — № 3. — С. 112—117.
4. *Матвеев М. Ю.* Власть стереотипов или многообразие подходов : (образ б-ки в худож. лит.) / М. Ю. Матвеев // Библиотековедение. — 2003. — № 2. — С. 66—72.
5. *Логинова Н. В.* Ловушка для интеллигента: образ библиотекарей в отечественной художественной литературе / Н. В. Логинова // Библиотековедение. — 2007. — № 1. — С. 118—123.
6. *Матвеев М. Ю.* Исследование проблем имиджа библиотек в зарубежных странах (1980—2000-е гг.) / М. Ю. Матвеев // Библиотековедение. — 2006. — № 6. — С. 92—96.
7. *Ставицька Л.* Український жаргон : словник / Л. Ставицька ; Укр. наук. ін-т Гарвард. ун-ту, Ін-т критики, НАН України, Ін-т укр. мови. — К. : Критика, 2005. — 494 с.

Рассмотрена проблема библиотечно-информационной профессии в современном обществе сквозь призму ее содержания. На основе теоретического подхода предложена структура для конструирования этого образа.

The problem of library and information profession in modern society is considered through the prism of its content. The structure for the construction of that image is proposed based on the theoretical approach.

Надійшла в редакцію 15 січня 2011 року